

ב*.

א. במרוז"ל שבסוף מס' ברכות (ועד"ז בסוף מס' מו"ק¹) יש ב' גירסאות: (א) "ת"ח אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב כו"; (ב) "צדיקים אין להם מנוחה כו" (וגירסא זו מובאת בכ"מ²).

ונראה ששינוי זה, הוא שינוי גם בתוכן הענין: לפי הגירסא "ת"ח אין להם מנוחה כו" — המדובר הוא במעלה מיוחדת השייכת דוקא בלימוד התורה ("תלמידי חכמים"), כדלקמן; אבל להגירסא "צדיקים אין להם מנוחה כו" — הרי תואר זה כולל גם מארי עובדין טבין³, שאינם ת"ח, שהרי גם הם — צדיקים.

וצלה"ב טעם שתי שיטות אלו.

ב. והנה בטעם הדבר ש"ת"ח אין להם מנוחה כו", כתב האריז"ל בלקוטי הש"ס: "כי בעולם שלאחר המיתה ת"ח עוסקים בתורה ועולין ממדרי' למדרי' ומישיבה לישיבה .. כי כמו שהשי"ת אין לו סוף כך תורתו אין לה סוף".

ולפ"ז מובן טעם הגירסא "ת"ח אין להם מנוחה כו" — כי רק התורה היא בבחי' "אין לה סוף"⁴, שלכן אין מנוחה (אין סוף) גם לעליות של ת"ח העוסקים בתורה; אבל המצות, עם היות שגם הן ציוויו של הקב"ה (שאינן לו סוף), בכ"ז בהן עצמן ישנה הגבלה⁵, ואדרבא צ"ל מדידה והן בכללות ענין המצות שנצטוונו לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו, לא תוסיפו ולא תגרעו⁶ (משא"כ בת"ת שצ"ל בהוספה דוקא כדאיתא בהל' ת"ת⁷), הן בכל מצוה בפ"ע: תפלין — ד' פרשיות ולא חמש וכו'⁸.

1. ראה לקוטי חט"ז (שיחה לכ' חשוון — ע' 137 ואילך) שיחה זו — באידיש בשינויים והוספות. המו"ל

(1) בטעם השינויים בין מס' ברכות ומס' מו"ק — ראה לעיל.

(2) ראה לעיל ח"א הערה 3.

(3) דעיקר פי' צדיק נק' כן מי שמקיים המצות (לקו"ת מסעי צא, א. שה"ש טז, ג).

ואף שבתוי"א צח, ב מביא (בהמשך להמבואר שם ע"ד העליות בהשגת התורה) "מיש בלקוטי השי"ס להאריז"ל על מארז"ל צדיקים אין להם מנוחה כו" (ולא הגירסא "ת"ח").

— הרי צדיק במרוז"ל (ולא רק בתורה) — ישנו במובן הכי רחב (וכמו רשע או צדיק לא קאמר — נדה, טז, ב. וראה תניא פ"א — דשולל רק רשע בדינו), כולל גם בע"ת, ת"ח וכו' ובמובן הכי

מצומצם — רק אלה שעבודתם במדת היסוד (תניא פי"ד מתיקונים — בהקדמה. וראה חז"ג קט, ב). — אבל אין לפרשו בשום מקום שפי' רק ת"ח ולא מארי עובדין טבין כו'.

(4) כמש"נ (איוב יא, ט): ארוכה מארץ מדה גו'.

(5) אגה"ק ס"י. ד"ה השקיפה תרפ"ט פ"ב ואילך (נדפס בסה"מ ה'שי"ת ע' 272 ואילך). ובכ"מ.

(6) רמב"ם הל' יסוה"ת רפ"ט. ממרים פ"ב ה"ט. סהמ"צ להרמב"ם ל"ת שייג שייג. — ולא

הביא כלל קרא הקודמו דואתחנן. וכ"כ באגה"ק סכ"ט (קנ, א). וראה רמב"ן עה"ת שפי' כן בואתחנן. וממשיך שם דהוספת מצוה, היא ככלל לא תוסיף עליו — קרא דראה. והוא דלא כמש"כ

בפסיקתא זוטרתא שם ובאדרת אל"י דפ' ואתחנן — הוא לא להוסיף על תרי"ג מצות בכלל, ודפ' ראה שלא להוסיף באותה מצוה גופא. וראה פי' הר"י פערלא לסהמ"צ באותה מצוה גופא. וראה פי' הר"י פערלא לסהמ"צ דרס"ג מ"ע ה ומל"ת קמא. מנחת חינוך מצוה תנד. ואכ"מ.

(7) ראה בהנסמן לעיל ח"א הערה 21.

(8) ראה ספרי ופרש"י ראה יג, א. פרש"י ואתחנן ד, ב.

וכן הוא החילוק באופן חיוב האדם בהן: החיוב דת"ת אין בו הגבלות, ובל' הרמב"ם: "כל איש מישראל חייב בת"ת בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורין כו", והחיוב הוא תמיד¹⁰: משא"כ מצות, שכל מצוה ומצוה בהגבלה שלה (בזמן מסויים או במקום מסויים, וכיו"ב).

ועפ"ז צלה"ב טעם הגירסא "צדיקים אין להם מנוחה כו" — שנכללן גם מארי עובדין טבין (עבודת המצות) כנ"ל — איך שייך בעבודה זו (שהיא מוגבלת כנ"ל), "אין להם מנוחה כו" המורה על ענין בל"ג?

ובהכרח לומר, שגם במצות ישנם מעלה זו דבל"ג, שעפ"ז אתי שפיר הגירסא "צדיקים אין להם מנוחה כו". והיינו שב' הגירסאות מתאימות בב' הבחינות: גבול ובל"ג.

ג. והנה לכאורה יש להוכיח שהמצות הן גם בבחי' בל"ג (כמו התורה) מהדין¹¹ שמבטלין ת"ת מפני מצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים — דאם נאמר שהמצות הן רק בבחי' גבול, איך ידחו ת"ת, דבר שהוא בל"ג¹²?

אבל באמת אין להוכיח מזה שגם מצות הן בל"ג — כי זה שמבטלין ת"ת מפני מצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים הוא לא מפני מעלת המצות, כ"א מפני שע"י העדר קיום המצוה חסר בלימוד התורה, כדלקמן:

כתב אדה"ז¹³ (בטעם דין הנ"ל): "מפסיק תלמודו ועושה המצוה .. כי זה כל האדם כמו שאמרו¹⁴ חכמים תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים, ואם אינו עושה כן נמצא שלמד שלא לעשות ונוח לו¹⁵ כו",

דהוספת אדה"ז "ואם אינו עושה כן נמצא שלמד שלא לעשות" (היינו, שהלימוד שלו אינו כדבעי) — לאחרי שאמר¹⁶ ד"זה כל האדם" לקיים המצות,

יל"פ כוונתו, שטעם זה (ד"זה כל האדם") אינו מספיק, כי הן אמת דקיום המצות הוא "כל האדם", אבל סו"ס א"פ שדבר מוגבל ידחה דבר (התורה) שהוא בל"ג — ולכן מוסיף אדה"ז "ואם אינו עושה כן נמצא שלמד שלא לעשות", היינו: קיום המצות — "זה כל האדם"¹⁷ (גם — כח השכל שבו.

(9) ה' ת"ת פ"א ה"ח. הועתק בשו"ע אדה"ז או"ח ר"ס קנה.

(10) כמש"נ (יהושע א, ח) לא ימוש גוי והגית בו יומם ולילה גוי.

(11) מו"ק ט, סע"א ואילך. רמב"ם ה' ת"ת פ"ג ה"ד. ה' ת"ת לאדה"ז פ"ג ס"ג.

(12) בתניא פל"ז (מט, סע"א. ועד"ז הוא בה' ת"ת שם כדלקמן בפנים): ומבטלין ת"ת לקיום

מצוה מעשית כשא"א לעשותה ע"י אחרים משום כי זה כל האדם ותכלית בריאתו כו' להיות לו ית' דירה בתחתונים.

אבל: מכיון שהמעלה שבמצות שבהם "כל האדם" הוא רק בנוגע לתכלית בריאת האדם — הרי באם ביחס התורה ומצות עצמן, המצות הן שלא בסוג מדרי' התורה, אי"ז מספיק שיבטלו ת"ת מפני מצות, כי א"פ לדחות ענין של בל"ג מפני ענין של גבול, ככפנים.

(13) ה' ת"ת שם.

(14) ברכות יז, א.

(15) ירושלמי פ"ק דברכות (ה"ב), ובבלי ספ"ב דברכות.

(16) וכמ"ש בתניא — כנ"ל הערה 12.

(17) להעיר שהן בכתוב (קהלת יב, יג) והן במרז"ל הוזכר גם, את האלקים ירא' — תשובה.

ו) כמו שאמרו חכמים תכלית (שכוונתו גם — שלימות) חכמה תשובה ומע"ט
ו) (עפ"י מובן ש) אם אינו עושה כן נמצא שלמד (שלא כדבעי כיון שהוא) שלא
לעשות כו".

ד. ויש לומר הביאור בזה: במצות יש ב' ענינים¹⁸: א) גדרים המיוחדים
לכל מצוה בפ"ע, שמבדילים בין זל"ז — שמצד זה הרי הן בבחי' גבול. ב)
הצד השווה שבכל המצות — שמצד זה הן בבחי' בל"ג.

היינו הפרטים שבכל מצוה ומצוה — שבהם שונה כל אחת מחברתה —
זוהי ההגבלה שבמצות; אולם נקודה הכללית שבכל המצות, שכולן הן מצוה
ל' ציווי, היינו רצון העליון ב"ה שהוא בכל המצות בשוה — כי הרצון
שבמצות הוא למעלה מההגבלות וההתחלקות שבמצות, וכנוסח הברכה
(השווה בכל המצות): אשר קדשנו במצותיו וצונו, וכמרוז"ל¹⁹, "לא תהא יושב
ושקל במצותי של תורה וכו' קלה שבקלות כו' וחמורה שבחמורות כו'" —
שמצד נקודה זו שבמצות — רצונו של הקב"ה — ה"ה בל"ג.

וכשם שהוא בנוגע להמצות עצמן, כן הוא בנוגע לקיום המצות ע"י
האדם: אף שחיובן של כאו"א בפ"ע הוא מוגבל (כנ"ל ס"ב), הרי כללות
(העבודה של) המצות הוא חיוב תמידי, וכדברי חכמים במשנתם²⁰: אני
נבראתי לשמש את קוני, כל רגע שהוא קיים, הרי תכליתו לשמש את קונו,
וכנ"ל כי זה כל האדם, ועד לפס"ד בשו"ע "כל מעשיך יהיו לש"ש"²¹, ו"בכל
דרכיך דעהו"²², ויתירה מזו: ידוע²³ הטעם ד"עוסק במצוה פטור מן
המצוה"²⁴, שזהו משום שכל המצות כלולות זמ"ז, ולכן כשעושה מצוה אחת
ה"ז כאלו עשה גם שאר המצות, דזהו מצד הרצון העצמי שבמצות שלמעלה
מהתחלקות²⁵; ונמצא שגם בעסקו במצוה פרטית (אף שמצד פרטי מצוה זו
הוא ענין נפרד ומוגבל, בכ"ז) יש בזה שייכות לכללות המצות, הבלי גבול
שבהן.

ועפ"י מובן החילוק בין ב' הגירסאות: מצד הפרטיות שבמצות — שהן
גבול — הנה דוקא "ת"ח אין להם מנוחה כו"; אבל מצד כללות המצות —
שהן בלי גבול — הרי כל אלו שהם "צדיקים (כולל מארי עובדין טבין) אין
להם מנוחה כו".

ה. אבל עדיין צ"ע: נתבאר²⁶ הטעם מה ש"ת"ח (דוקא) אין להם מנוחה

18) להעיר מלקו"ת שלח (לט, א ואילך). ובארוכה — עטרת ראש נג, א ואילך. נח, ב ואילך.

19) תנחומא עקב ב. דב"ר פ"ו, ב. יל"ש יתרו רמז חצר. ועוד.

20) סיום מס' קדושי"ן.

21) אבות פ"ב מ"ב.

22) משלי ג, ו. רמב"ם הל' דעות ספ"ג. טושו"ע או"ח סר"א.

23) המשך תרס"ו ע' סח. תקכב. ד"ה לסרבה המשרה ה'שית פ"ג (סה"מ קונט' ח"ב תלה, ב).

24) סוכה כה, א.

25) ראה המשך תרס"ו שם ע' תקכב. ולהעיר מפיה"מ להרמב"ם אבות רפ"ב. לקו"ש ח"ד ע'

1192 ואילך (ובהערה 2 שם).

26) לעיל ח"א ס"ד.

כו' ולא בעוה"ב" — שזהו עפ"י מש"כ האריז"ל בלקוטי הש"ס: "וז"ס יצא אדם לפעלו²⁷ ר"ל לעסוק בתורה במה שפעל בעוה"ז כי כשיצא האדם מעוה"ז יוצא תחילה לפעלו ר"ל לעסוק בתורה במה שפעל בעוה"ז כו". ולכן רק "ת"ח אין להם מנוחה כו' בעוה"ב" — כי בג"ע, במקום שבו יוצא האדם מעוה"ז, שייך רק בחי' "פעלו" דעסק התורה²⁸ ולא (העסק) הפעולה דקיום המצות²⁹.

ועפ"ז עדיין אינו מיושב: הן אמת שגם במצות שייך הענין דעליות עד אין סוף מפני שגם בהן יש ענין הכל"ג, אבל איך אפ"ל ד"צדיקים אין להם מנוחה", שזהו מפני ש"יצא אדם לפעלו בעוה"ב" — והרי בג"ע אין בחי' "פעלו" דקיום המצות?
אוצר החכמה

והביאור הוא: ידוע שב"עוה"ב" יש ב' פירושים: א) גן עדן (ונקרא עוה"ב, כי "באין לו לאדם אחר חיי העוה"ז"³⁰); ב) עולם התחי³¹.

ולפי"ז י"ל, שהפירוש דעוה"ב במרז"ל זה תלוי בב' הגירסאות: לפי הגירסא "ת"ח אין להם מנוחה כו" — שזה מצד מעלת התורה — "עוה"ב" פירושו (גם) ג"ע (ששם שייך ה"פעלו" דתורה ולא של המצות); ולהגירסא "צדיקים אין להם מנוחה כו" — הכולל גם עבודת המצות — "עוה"ב" פירושו עולם התחי, שאז שוב יהי' זמן של "פעלו" גם במצות.

ו. לכאורה יש להקשות ע"ז: א) הרי ארז"ל³² "מצות בטילות לעת"ל", ופירש אדה"ז³³ ד"היינו בתחיית המתים"?

ב) הרי מבואר בחסידות³⁴ דמשארז"ל "צדיקים אין להם מנוחה כו" (שעולים תמיד מדרגא לדרגא) הוא בג"ע, אבל לעת"ל הוא זמן של שבת ומנוחה גם מהעליות³⁵ — ואיך זה מתאים עם הנת"ל, שהמכוון במ"ש ש"צדיקים אין להם מנוחה כו' בעוה"ב" הוא (לא לג"ע, כ"א) לעולם התחי'?

והביאור בזה: בהזמן של עולם התחי' גופא תהיינה ב' תקופות³⁶ — תקופה ראשונה עלי' כאו"א אומר: ושם נעשה לפניך כמצות רצונך, כי אז

(27) תהלים קד, כג.

(28) ראה אגה"ק סי"ז. לקו"ת ואתחננו ו, ב ואילך. סהמ"צ להצ"צ טו, ב. ובכ"מ.

(29) ראה ספהמ"צ שם. ובכ"מ.

(30) רמב"ם הל' תשובה ספ"ח. ועיין שם שמעתיק מהכתוב (בגירסת דפוס רומי): אשר צפנת

גו' פעלח.

(31) וכמחז"ל (סנהדרין ר"פ חלק) "כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב כו' ואלו שאין להם כו' האומר אין תח"מ כו". ובגמרא שם: הוא כפר בתח"מ לפיכך לא יהי' לו חלק בתח"מ... מדה

כנגד מדה.

(32) נדה סא, ב.

(33) אגה"ק סכ"ז (קמה סע"א).

(34) אוה"ת והמשך תרס"ו שבהערה 2 (רח"א).

(35) וכמ"ש האריז"ל בלקוטי הש"ס שם: כי לעתיד אחר התחי' יהי' להם מנוחה — אבל שם

מבואר להגירסא "ת"ח אין להם מנוחה כו", משא"כ במקומות שבהערה הקודמת.

(36) ראה המשך תרס"ו ע' צז ואילך. ושם (ע' קה): ומה שלעתיד לא יהי' עוד עליות כו'.

מצות קיימות³⁷, ולכן ישנו גם העליות שע"י מדרגא לדרגא: ותקופה שני' שאז מצות בטילות.

מהראיות לזה: ידוע משארז"ל³⁸ דלעת"ל „משה ואהרן עמנו" ויקריבו קרבנות — קיום מצות. ובפרט הרי ענין הקרבן הוא העלאה של חיות הבהמה מלמטה למעלה, כמבואר בכ"מ — ומזה, שגם לאחרי תח"מ יהי הענין דעליות כו'.

ז. אולם עדיין אינו מבואר: „אין להם מנוחה" פירושו שעליות הצדיקים הן בלי שום הפסק; וע"פ הנ"ל, אף שצדיקים אין להם מנוחה בעוה"ב (עולם העשי') — אבל הרי בין עוה"ז לעולם התחי' יש להם הפסק של מנוחה בג"ע (שאינו שם ה"פעלו" דמצות)?

והביאור בזה: נת"ל דעשיית המצות שייכת רק בעוה"ז כשהנשמה מלובשת בגוף, אבל הנשמה בג"ע, שהיא בלי הגוף, לא תתכן עבודה זו.

ולכן, בגדר (בשייכות ל)עבודה זו של מארי עובדין טבין (צדיקים) — שאינה במציאות כי אם כשהנשמה היא ביחד עם הגוף — הזמן דג"ע אינו במציאות³⁹; ולכן מה שאין עליות למארי עובדין טבין בעת היות נשמתן בג"ע, לא נקרא הפסק בעליות אלו.

דוגמא לדבר: מ"ש הרגצובי⁴⁰ דלא שייך הוספה בזמן כשהנשמה היא למעלה. והיינו כי בשעה שנפסק חיבור הנשמה עם הגוף ועולה לג"ע, שוב אין בעולמה המושג דזמן דדיני התורה (אף שישנו בנוגע לשכר המצות, לעסק התורה וכו' — כידוע בנוגע לחצות לילה וכו').

ח. ועוד י"ל בזה: כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע מבאר (בהצוואה שלו⁴¹), וז"ל: „ועוד י"ל בדרך אפשר בעומק יותר, ע"פ מה ששמעתי בשם כ"ק אאמו"ר זצוקלה"ה שלצ"ג גם בג"ע מאיר להם בחי' אוא"ס הסוכ"ע⁴² ..

(37) וצ"ע מנדה שם דבגד שאבד בו כלאים עושה ממנו תכריכין למת דמצות בטילות לעת"ל. ואכ"מ.

(38) תוס' פסחים (קיד, ב ד"ה אחד). וראה ג"כ יומא ה, ב.

(39) עפ"ז יומתק מה דלא אשתמיט בשום מקום לומר דלהשיטה דשיעור בן י"ג למצות הוא הלכה למשה מסיני (גזירה) — קטן כשיעמוד בתח"מ חייב במצות מיד באם עברו י"ג שנה משנולד.

(40) צפע"נ לרמב"ם הל' תשובה פ"ח ה"ד. וראה לקו"ש ח"ה (ע' 103 בהערה 45) דגם לדעת הראב"ד, י"ל, שעכ"פ לא שייך אז הענין דזמן דעוה"ז.

(41) נדפס בקונטרס חנוך לנער ס"ע 31 ואילך.

(42) ועיי"ש הרא"י לזה מפרשי ברכות (יח, ב), ויושבים בעגולה.

ויש לקשר זה עם משארז"ל (תענית בסופה): עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים והוא יושב ביניהם בג"ע (ובע"י גריס: עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים בג"ע) — דענין המחול שהוא עיגול הוא בחי' סוכ"ע (לקו"ת ואתחנן ז, ב).

ואף שבלקו"ת שם מבאר זה על גילוי בחי' סוכ"ע שיהי' לעת"ל דוקא — הנה כמה פי' בלעת"ל ובכ"מ לעת"ל כולל כל הבא לאחרי עוה"ז (וכפי' הרמב"ם הל' תשובה ספ"ח). ועד לקצה השני ובכ"מ — שפי' רק לאחרי תח"מ ואז גופא — כשמצוות בטילות (אגה"ק שם).

(*) שו"ת הרא"ש כלל טז. פי' הב' שכרשיי אבות (פ"ה מכ"א). ועוד.

ולפי'ן י"ל דשייכות שם מעין עשיית המצות, וע"ד מעין ודוגמא המצות שיהיו לעת"ל .. וזהו"ע כיבוד או"א מה שמכניס את האבות לג"ע כו".

[וי"ל שזהו גם פירוש הפנימי בדברי הרמב"ם: "כך אמרו" חכמים הראשונים העוה"ב כו' אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהן ונהנין מזיו השכינה. הרי נתברר לך שאין שם גוף (שמפרש עוה"ב דמרז"ל זה — ג"ע"י) .. וכן זה שאמרו עטרותיהן בראשיהן כלומר דעת שידעו .. והיא העטרה שלהן כענין שאמר שלמה" בעטרה שעטרה לו אמו .. כך עטרה שאמרו חכמים כאן היא הידיעה. ומהו זהו שאמרו נהנין מזיו השכינה שיודעים ומשיגין מאמתת הקב"ה מה שאינם יודעים והם בגוף האפל השפל.

די"ל שכוונתו — שבג"ע ב' ענינים: „עטרותיהן בראשיהן” — שעטרה היא על הראש ומקיפו, הידיעה מצד אור הסוכ"ע, שהוא בחי' מקיף עליהן"י: „נהנין מזיו השכינה .. שיודעין ומשיגין" כו", שזהו מה שעולין מדרגא לדרגא בהשגת התורה, שהוא באופן פנימי"י].

ועפ"ז, שגם בג"ע שייך (עכ"פ) „מעין עשיית המצות", נמצא שעכ"פ „צ"ג"י⁵⁰ אין להם מנוחה — גם מצד ה„פעלו" דמצות — אפילו בג"ע.

(משיחת כ' מנ"א תש"ה)

(43) ה' תשובה פ"ח ה"ב.

(44) ברכות יז, א.

(45) שלא כדעת הרמב"ן (בשער הגמול שלו) דקאי על תחיה"מ.

(46) שה"ש ג, יא. וי"ל שכוונת הרמב"ם לפי' המשנה שבסוף תענית, דכתוב זה מדבר (כפרש"י שם) בהקב"ה וכנס"י [ועפ"ז תובן ראית הרמב"ם מכתוב זה, דכפשוטו הרי יל"פ „עטרה" כפשוטה].

(47) כמ"ש באגה"ק (סי"ז): „ועטרותיהם בראשיהם .. עטרה היא בחי' מקיף וסובב".

(48) עיין רמב"ם בסופו: יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם — ג' דרגות. ולהעיר מתחלתו (ה' יסוה"ת פ"ב ה"ב): בשעה שיתבונן כו' יראה מהן חכמתו כו' ומתאוה כו' לידע כו'. ואכ"מ.

(49) ויש בזה ב' דרגות: „נהנין מאותו ויו שלא ישיגו כ"כ, אבל הצדיקים שזכו ניזונין עד שישגו השגה שלמה" (זח"א (במהנ"ע) תולדות קלה, רע"ב).

(50) משא"כ צדיקים סתם — ולכן נקט הגירסא (ופ"י) בלקוטי הש"ס — ח"ח, דכולם בכלל.